

บทที่ 3

“ริมของ”: จากบ้านป่าสู่การปิดล้อมของการพัฒนา

เมื่อป่าไม้แผ่นใหญ่แผ่นหนึ่งถูกเจ้าหน้าที่อำเภอเวียงแก่นนำเข้ามาคิดไว้ภายในหมู่บ้าน พร้อมสลักชื่อ “ริมของ” ไว้สำหรับเรียกแทนหมู่บ้านแห่งนี้ หากแต่ข้อความดังกล่าวไม่ได้เป็นเพียงสิ่งที่จะสื่อถึงแค่การเป็นพื้นที่อยู่อาศัยของชาวขมุริมของเพียงเท่านั้น หากแต่ป่าไม้แผ่นเดียวกันนี้ ยังเสมือนหนึ่งคำรับรองการมีอยู่อย่างถาวรของชาวขมุบ้านริมของจากรัฐและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ในพื้นที่อำเภอเวียงแก่น แต่อย่างไรก็ตามการเข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่ภายในพื้นที่หมู่บ้านริมของของชาวขมุพลัดถิ่นบริเวณชายแดนไทย-ลาวที่มีเงื่อนไขมาจากหลบหนีภัยจากสงคราม ความยากลำบาก การแสวงหาที่ดินทำกินแห่งใหม่และการเข้ามารับจ้างหางานทำเพื่อแสวงหาความมั่นคงในชีวิต

ตลอดระยะเวลาห้าสิบกว่าปีที่ผ่านมา ความเป็นมาของชาวขมุบ้านริมของมิได้เป็นสิ่งที่หยุดนิ่ง หากแต่มีเรื่องราวที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในสังคมหมู่บ้านชาวขมุริมของที่ต้องเผชิญต่อกระบวนการพัฒนาต่างๆที่เข้ามาในหมู่บ้านและได้มีส่วนเสริมแรงโหมกระหน่ำจนทำให้หมู่บ้านชาวขมุริมของเกิดการเปลี่ยนแปลงไปจนนำไปสู่การถูกปิดล้อม ทั้งทางด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและระบบการผลิตดั้งเดิม ดังนั้นในเนื้อหาส่วนนี้ ผู้ศึกษาจึงได้พยายามที่จะนำเสนอถึงความเปลี่ยนแปลงของชีวิตชาวขมุบ้านริมของในแต่ละยุคสมัยที่เกิดขึ้นมาจากเงื่อนไขและบริบทในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน ดังนี้ 1.ยุคบ้านป่าบนดอยยาว: ช่วงแรกของการตั้งถิ่นฐานและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม (พ.ศ. 2500-2510) 2.ยุคคนป่าลงดอย: ชีวิตเปลี่ยน วิถีแปลกและการเข้ามาของพืชเชิงพาณิชย์ 3.ริมของในปัจจุบัน ซึ่งในที่นี้จะนำเสนอผ่านภาพความทรงจำของชาวขมุ (ตาอิน นามสมมติ) เพื่อให้เห็นถึงเรื่องราวความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านชาวขมุริมของที่ผ่านมา

3.1 ยุคบ้านป่าบนดอยยาว: ช่วงแรกของการตั้งถิ่นฐานและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม (พ.ศ. 2500-2510)

ภายหลังจากการอพยพพลัดถิ่นจากบ้านเกิดเมืองนอนในประเทศลาวข้ามมายังฝั่งประเทศไทยบริเวณอำเภอเวียงแก่นแล้วนั้น การพยายามเสาะแสวงหาถิ่นที่อยู่อาศัยซึ่งมีความ

⁶“ริมของ” เป็นชื่อสมมุติที่ผู้ศึกษาใช้เรียกแทนชื่อหมู่บ้านที่ผู้ศึกษาได้เข้าไปทำการศึกษา

สอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวมุขจึงกลายเป็นสิ่งสำคัญของพวกเขา โดยเฉพาะการใช้ชีวิตที่พึ่งพิงกับธรรมชาติ ป่าไม้ หากแต่ในความเป็นจริงพวกเขาต่างต้องเผชิญกับการปรับตัวเปลี่ยนแปลงของสังคมและวิถีชีวิตแบบใหม่ ภายใต้อิทธิพลสัมพันธเชิงอำนาจกับกลุ่มคนต่างๆ ที่ได้อาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งนี้มาก่อน

3.1.1 ชีวิตตาดิน: ก่อนจะมาถึงบ้านป่า “ริมของ”

14 กันยายน พ.ศ.2552 วันนี้ฝนตกตั้งแต่บ่ายและไม่มีที่ท่าว่าจะหยุด ภายใต้อากาศที่หลังเก่าที่ถูกสร้างขึ้นอย่างไม่พิถีพิถันเพื่อสำหรับเก็บข้าวโพด ขิงและเครื่องมือทำการเกษตรของตาดิน (นามสมมุติ) ชาวมุขในวัยย่าง 76 ปี (เกิดเมื่อปี พ.ศ.2478) ผู้ซึ่งไม่ยอมรับว่าตนเองแก่ (ถึงพ่อจะแก่ก็แก่แค่อายุ ไม่ได้แก่บ่อยู่บ่ตาย) ผู้หนึ่งที่กำลังนอนไกวเปลพักกายหลังจากसान “เปรือะ” (ตะกร้า) เสร็จ พร้อมกับย้อนนึกถึงอดีตของตนเองให้ผู้ศึกษาฟัง ตาดินเล่าว่า ตนเองเกิดที่บ้านจอมซาง ในเขตเมืองปากเบง แขวงอุดมไชย แต่ด้วยเงื่อนไขของความยากจน ที่ดินมีจำกัดและที่สำคัญคือ การหนีทหารจึงทำให้ตาดินซึ่งขณะนั้นมีอายุเพียง 20 ปี จึงได้ตัดสินใจข้ามมาอยู่เมืองไทย ณ บ้านห้วยसान แต่ด้วยการที่เป็นชาวมุขผู้มาทีหลัง ตาดินและชาวมุขอีกหลายครัวเรือนจึงประสบปัญหาในการเข้าถึงแหล่งที่ดินทำกินซึ่งมีจำกัดและมักได้พื้นที่ที่ไม่เหมาะแก่การเพาะปลูกมากนัก จนส่งผลต่อปริมาณข้าวที่ไม่เพียงพอต่อการบริโภค ประกอบกับการที่หมู่บ้านห้วยसानเป็นบ้านบริวารของกลุ่มคนลี้ภัย การมีวัฒนธรรม ความเชื่อและระบบการผลิตที่แตกต่างกันจึงทำให้มักเกิดความขัดแย้งและแย่งชิงการใช้ทรัพยากรระหว่างชาวมุขกับชาวลี้ภัยเกิดขึ้น

“เป็นทหารมาเกือบปีปีไม่ได้จับหรอก ได้แต่แบกให้เขา! เขาเอาเราไปหาไปแบกของ ขุดดิน สारพัด ไปเป็น “คนใช้” ว่างั้นละอะ เหนื่อย! ค่าจ้างก็แทบไม่ได้ ข้าวก็ให้กิน ไม่อิม ทำผิดหน่อยก็โดนตี โคนบุงก็เลยหนีมาเมืองไทยกับเพื่อน ซึ่งมีญาติอยู่ห้วยसान จะกลับบ้านก็กลัวโดนตาแสงจับอีก.... แต่ดีหน่อยไม่นานนักพ่อแม่กับน้องสาวก็ตามมา . ก็อยู่ที่ห้วยसानไม่นานครอบครัวตาและพี่น้องมุขอีก 20 ครอบครัว ก็พากันย้ายออกมาอยู่ริมของ อยู่ห้วยसानมันไม่มีที่ดินที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูกมากนัก และบางทีก็ไปมีเรื่องทะเลาะกับคนลี้ภัยอีก เพราะวัฒนธรรมมันไม่เหมือนกันและบางครั้งก็มีปัญหาเรื่องของการใช้ที่ดิน แต่ก็ต้องยอมเขาเพราะเขามาอยู่ก่อน ไร่เราไปที่หลัง มาขอเขาอยู่เลยต้องยอมเขา”

สัมภาษณ์ ตาดิน วันที่ 20 มกราคม พ.ศ.2552

จากข้อความดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เหลื่อมล้ำระหว่างชาวขมุกับชาวลื้อ ซึ่งชาวขมุถูกจัดวางความสัมพันธ์ไว้ในฐานะของการเป็นเพียงผู้อาศัยและตกอยู่ภายใต้การปกครองและการมีสิทธิในพื้นที่ที่ด้อยกว่าชาวลื้อ ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวได้กลายมาเป็นเงื่อนไขสำคัญที่นำไปสู่การถูกกดขี่และเอารัดเอาเปรียบชาวขมุอยู่เสมอ และภายหลังจากการที่ตาดินได้อาศัยอยู่ห้วยसानได้ราว 8 เดือนซึ่งอยู่ในช่วงปีพ.ศ.2549 ตาดินจึงตัดสินใจย้ายออกมาแสวงหาพื้นที่แห่งใหม่พร้อมกับครัวเรือนชาวขมุหลายครัวเรือนประมาณ 20 ครัวเรือน โดยการนำของพ่อเฒ่าเชียง ชาวขมุผู้อาวุโส โดยมีความหวังว่าพวกเขาจะได้ใช้ชีวิตดั้งเดิมเหมือนในอดีตคือเป็นสุข ระยะเวลา 3 วัน 2 คืนในป่า คือ เวลาการเดินทางก่อนที่ตาดินและชาวขมุ 20 กว่าชีวิตใช้เดินทางจนมาพบพื้นที่ป่าริมของ ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าที่แม้ว่าจะอยู่ในบริวารการปกครองของกลุ่มคนเมืองจากหมู่บ้านแจมป็องก็ตาม แต่ก็มิมีระยะทางที่ค่อนข้างไกลห่างจากตัวหมู่บ้านแจมป็องราว 10 กิโลเมตร โดยพื้นที่ดังกล่าวถือเป็นแหล่งหาอาหารป่า ตัดไม้ใช้สอย ถ้ำสัตว์และจับปลาของกลุ่มคนเมืองบ้านแจมป็อง โดยเฉพาะบริเวณลำห้วยที่ไหลผ่านพื้นที่ดังกล่าวมักมีปลาไหลหรือที่ชาวขมุเรียกว่าปลาเอียนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก (ก่อนที่จะต่อมาจะถูกนำมาใช้ตั้งเป็นชื่อหมู่บ้าน) ซึ่งตอนมาถึงครั้งแรกตาดินยังคงเห็นร่องรอยแหล่งเพาะปลูกและการตั้งบ้านเรือนที่ถูกทิ้งร้างนานกว่า 10 ปี ซึ่งเป็นของกลุ่มคนลาวบางกลุ่มจากบ้านปากอิงใต้ที่ได้เดินทางเข้ามาขอใช้ประโยชน์ในพื้นที่ดังกล่าวเมื่อครั้งที่อพยพหนีสงครามจากประเทศลาวใหม่ๆ ก่อนที่พวกเขาจะย้ายออกไปอยู่ร่วมกับกลุ่มคนลาวที่บ้านปากอิงใต้ซึ่งเป็นพื้นที่ราบกว้างใหญ่และเหมาะแก่การเพาะปลูกข้าวและตั้งบ้านเรือนมากกว่าแหล่งเดิมภายหลังจากการที่หมู่บ้านปากอิงใต้ตั้งหมู่บ้านขึ้นเมื่อปีพ.ศ.2476

ดังนั้นพื้นที่บริเวณริมของ ก่อนที่ตาดินและชาวขมุริมของจะได้ทำการอพยพเข้ามาอยู่ตั้งบ้านเรือนและทำการเพาะปลูก จึงเป็นพื้นที่ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ที่เกี่ยวข้องคือ กลุ่มคนเมืองบ้านแจมป็องซึ่งมีความสัมพันธ์ในฐานะของการเป็นเจ้าของพื้นที่ รวมถึงเป็นกลุ่มคนที่ได้รับการยอมรับจากรัฐในฐานะ “คนไทย” และอยู่ในพื้นที่มาหลายชั่วอายุคน ส่วนคนลาวบ้านปากอิงใต้อยู่ในฐานะของผู้เคยเข้ามาใช้ประโยชน์สำหรับตั้งถิ่นฐาน ทำการเกษตร รวมถึงการเป็นนายจ้างชาวขมุในเวลาต่อมา และแม้ว่าสถานะของชาวบ้านปากอิงในขณะนั้นจะยังคงไม่ได้รับสถานะพลเมืองไทย แต่ด้วยสถานะทางสังคม วัฒนธรรมและวิถีการดำรงชีวิตที่ใกล้เคียงกับกลุ่มคนเมืองในพื้นที่ และคิดว่าชาวขมุที่อพยพเข้ามาที่หลังจึงทำให้คนลาวบ้านปากอิงได้รับการยอมรับคิดว่าชาวขมุที่ถูกจัดวางความสัมพันธ์ไว้ให้อยู่ในฐานะ “ชาวเขา” ผู้มีวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ ภาษาและระบบการผลิตที่แตกต่างจากกลุ่มของคนเมืองและคนลาว

ภายหลังจากการตั้งถิ่นฐานบริเวณบ้านริมของเพียงไม่นานในช่วงเวลาดังปีพ.ศ.2500 ด้วยสภาพที่ยังคงเป็นป่าและมีภูเขาซึ่งเหมาะแก่ระบบการผลิตของชาวขมุ คาเซียงพร้อมด้วยพื้นที่นอ

ชาวขมุในขณะนั้นจึงได้เดินทางไปขอใช้อุญญาตพ่อลวงรัตน์ ไชยวงศ์ ผู้ใหญ่บ้านแจมปองสมัยนั้นใช้พื้นที่ คาอินเล่าว่า คงเป็นเพราะความสงสารและพื้นที่ดังกล่าวก็อยู่ห่างจากหมู่บ้านของคนเมือง ซึ่งไม่ได้ใช้ประโยชน์มากนัก ดังนั้นพ่อหลวงรัตน์ อดีตผู้ใหญ่บ้านแจมปองในขณะนั้นจึงได้อนุญาตให้คาอินและพี่น้องชาวขมุที่อพยพมาจากบ้านห้วยสำนด้วยกันได้เข้าไปใช้เพาะปลูกและสร้างที่อยู่อาศัย (ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณอ่างเก็บน้ำของหมู่บ้านริมของในปัจจุบันใกล้กับคอยยาว) และกลายเป็นจุดเริ่มต้นของที่ตั้งหมู่บ้านชาวขมุริมของจากนั้นเป็นต้นมา แต่อย่างไรก็ตามในช่วงเวลาดังกล่าวชาวขมุก็อยู่ภายใต้ความสัมพันธ์กับกลุ่มของคนเมืองในฐานะของการเป็นผู้มาขออาศัยและต้องอยู่ภายใต้การปกครองของกลุ่มผู้นำซึ่งเป็นคนเมือง ซึ่งจากข้อมูลดังกล่าวจึงอาจพิจารณาได้ว่าเงื่อนไขหรือแรงจูงใจในการเคลื่อนย้ายมาตั้งถิ่นฐานใหม่ของชาวขมุริมของนั้นส่วนหนึ่งยังคงเป็นไปเพื่อการเสาะแสวงหาที่ทำกินที่เหมาะสมแห่งใหม่ โดยมีกลุ่มเครือญาติย้ายตามไปด้วยเพื่อจะได้พึ่งพาอาศัยกัน โดยเฉพาะปีแรกๆของการตั้งบ้านเรือน ส่วนเงื่อนไขที่สองเกี่ยวข้องกับการพยายามหลีกเลี่ยงการแย่งชิงทรัพยากรที่มีความเข้มข้นมากขึ้น ทั้งจากจำนวนประชากรและสังคมวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง

3.1.2 เรือนไม้ไผ่และเพิงพัก ที่อาศัยของขมุริมของในยุคดั้งเดิม

ไม่นานนักหลังจากได้มีการสร้างประตูดินทางเข้าหมู่บ้านและทำพิธีตั้งหอผี (โรยกิ่ง) ซึ่งไม่ไกลจากตัวหมู่บ้านเพื่อขอมาใช้พื้นที่ตามความเชื่อเรื่องผีของชาวขมุซึ่งเป็นสัญลักษณ์ว่าได้มีหมู่บ้านขมุได้ตั้งหมู่บ้านขึ้นในบริเวณนี้ การแผ้วถางผืนป่าในลักษณะ โคน คัด ฟิน เผา ของคาอินและชาวขมุริมของจึงเริ่มเกิดขึ้น เพื่อจับจองพื้นที่ตั้งบ้านเรือนที่มีความมั่นคงมากกว่าเพิงไม้ที่ปลูกสร้างขึ้นมาแบบง่ายๆ เมื่อครั้งที่ยังคงไม่ได้รับสิทธิอนุญาตใช้พื้นที่ ไม้ไผ่ ไบคาไบหวายในป่าคอยยาวเริ่มถูกตัดและขนออกมาจากป่าแล้วลำเลาเพื่อนำมาสร้างบ้านเรือนตามแบบดั้งเดิมของชาวขมุเพื่อใช้เป็นที่สำหรับหลบลมหนาว เปลวแดดและหยาดฝนที่จะพัดโหมเข้าใส่ในแต่ละฤดูกาล สำหรับ “ก่าง” หรือบ้านของครอบครัวคาอินและครอบครัวชาวขมุกลุ่มอื่นๆ ในช่วงเวลาแรกของการตั้งหมู่บ้านไม่ได้มีลักษณะที่แตกต่างกันมากนัก โดยจะถูกสร้างล้อมดินด้วยไม้ไผ่ทั้งหลัง พื้นเรือนจะถูกยกระดับขึ้นจากดินเพียงเล็กน้อยพอที่จะสามารถนำไก่ใส่เข้าไปเลี้ยงไว้ได้ ส่วนบางครอบครัวที่ปลูกบ้านบริเวณเชิงเขาก็จะทำกรายกพื้นสูง ให้พื้นเรือนอยู่ในระดับเดียวกันและใช้สำหรับเป็นที่เก็บพินหรือล้อมรั้วไม้สำหรับเลี้ยงไก่หรือหมู แต่สำหรับบางครอบครัวที่มีวัวควายก็จะนำไปปล่อยเลี้ยงตามป่าที่เป็นทุ่งหญ้าล้อมรั้วด้วยไม้ไผ่ ส่วนหลังคาจะถูกมุงด้วยใบคาไบหวายตามแต่จะหาได้แล้วจึงนำมาจกสาน โดยแรงงานของผู้หญิงชาวขมุในแต่ละครอบครัว

ซึ่งภายในบ้านเรือนของชาวขมุก็จะแบ่งพื้นที่ไว้สามส่วน คือ พื้นที่สำหรับนอน พื้นที่สำหรับทำอาหาร และพื้นที่สำหรับวางเตาไฟนั่งข้าวและเช่นไห⁷

3.1.3 ระบบการปกครองและความเชื่อของชาวขมุในยุคดั้งเดิม

ภายในหมู่บ้านริมของในช่วงเวลานี้ยังคงมีการปกครองในระบบจารีตอยู่อย่างเหนียวแน่น แม้ว่าจะเป็นหมู่บ้านในบริวารของหมู่บ้านแจมป็อง โดยมีพ่อหลวงรัตนเป็นคนปกครองก็ตาม แต่ด้วยความห่างไกลและความต่างทางชาติพันธุ์จึงทำให้มีการติดต่อเป็นไปอย่างยากลำบาก ดังนั้น นอกจากผู้นำครอบครัวที่มีบทบาทภายในครัวเรือนแล้ว ผู้อาวุโสภายในหมู่บ้านซึ่งเป็นผู้นำตามธรรมชาติของชาวขมุจึงถือได้ว่ามีบทบาทสำคัญในการปกครองแก้ไขปัญหาตัดสินโทษที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้านและได้รับการนับถืออย่างสูงจากสมาชิกภายในหมู่บ้านหรือแม้กระทั่งหมู่บ้านชาวขมุจากหมู่บ้านอื่น เนื่องจากชาวขมุถือว่าผู้เฒ่าผู้แก่ชาวขมุ คือ ผู้ที่มีประสบการณ์สูงทั้งในทางโลกและอำนาจเหนือธรรมชาติ ประสบการณ์ต่างของพวกเขา คือ สิ่งสำคัญที่ถูกหลานชาวขมุที่เป็นเพศชายเท่านั้นจึงจะได้รับการถ่ายทอดและเรียนรู้ สำหรับกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ชาวขมุนี้ ไม่ได้มีการจัดเป็นองค์กรอย่างชัดเจนแต่เป็นการรวมกลุ่มกันของผู้เฒ่าผู้แก่ที่สูงวัยในหมู่บ้านซึ่งมักจะเป็นผู้ที่วางมือจากกิจกรรมทางการผลิตของครัวเรือนให้ถูกหลานเป็นผู้รับผิดชอบแทน และบางส่วนก็จะหันไปมีบทบาทในเรื่องผู้นำทางความเชื่อแทน เช่น “ระกุน” หรือหมอผี หมอคาถา และหมอยาถือเป็นบุคคลที่มีความสำคัญกับชาวขมุหมู่บ้านริมของ ดังนั้น ชาวขมุจึงให้ความเคารพเชื่อฟังและมีส่วนสำคัญภายในหมู่บ้านริมของในฐานะผู้รักษาชีวิตความเจ็บป่วย รวมถึงเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมต่างๆภายในหมู่บ้าน เนื่องจากเชื่อกันว่าสามารถติดต่อกับผี วิญญาณได้

ดังนั้นหมู่บ้านริมของในช่วงแรกของการตั้งหมู่บ้านจึงยังคงนับถือผีเพียงอย่างเดียวภายในหมู่บ้าน ทั้งนี้ตาอินและชาวขมุริมของต่างเชื่อว่าผี หรือ “โร้ย” มีมากมายทุกที่ทุกแห่ง ซึ่งการกระทำที่ทำให้เกิดการผิดผี (ผิดโร้ย) หรือทำให้ผีโกรธจะนำมาซึ่งความเจ็บป่วยและเสียชีวิต ทั้งนี้ตาอินเชื่อว่าคนเรามีทั้งหมด 32 ขวัญ หากชาวขมุคนใดทำผิด ลบลู่ต่อผีทั้งที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจ ผีจะทำการดึงขวัญออกจากร่างกายจนเกิดการเจ็บป่วยซึ่งหาก ไม่แก้หรือมาขอขมา ขวัญก็จะถูกดึงออกไปจนหมดและนำไปสู่ความตายในที่สุด ซึ่งผีของชาวขมุที่สำคัญจะแบ่งเป็น 2 อย่าง คือ ผีดีที่

⁷ ภายในเรือนบ้านของชาวขมุทุกครัวเรือนจะต้องมีเตาไฟไว้สองเตา โดยเตาหนึ่งใช้สำหรับทำอาหารและให้ความอบอุ่นช่วงฤดูหนาว ส่วนอีกเตาหนึ่งจะถูกแยกไว้สำหรับใช้นั่งข้าวและเช่นไหวีเรือน (โร้ยค่าง) เพราะชาวขมุถือว่าข้าวและผีเป็นสิ่งที่มีคุณค่าและต้องให้ความเคารพยำเกรง เพราะทั้งข้าวและผีช่วยให้พวกเขามีชีวิตรอดและคุ้มครองให้พวกเขาปลอดภัย (ตาแดง วันที่ 25 มีนาคม 2552)

ค้อยปกป้อง มีคุณประโยชน์ เช่น ฝิประจำหมู่บ้าน (โรยกิ่ง) ฝิเรือน (โรยกำง) ฝิไร่(โรยเงาะ) ส่วนฝิไร่ที่ค้อยทำให้เกิดความเจ็บป่วย เช่น ฝิป่า (โรยเระ)

3.1.4 ข้าวไร่ หางของป่าและรับจ้าง ระบบการผลิตและการแลกเปลี่ยนเพื่อการยังชีพ

เมื่อการตั้งบ้านเรือนของชาวขมุแล้วเสร็จเพียงไม่นาน ตาอินและชาวขมุภายในหมู่บ้าน จึงได้ออกไปแสวงหาที่ดินสำหรับการเพาะปลูกข้าวไร่ อันเป็นพืชชนิดเดียวที่ครอบครัวดาอิน และ ชาวขมุในริมของทำการเพาะปลูกในช่วงเวลานั้น พื้นที่ป่าบนคอยยาวจึงเต็มไปด้วยชาวขมุที่เริ่มทำการบุกเบิกพื้นที่ป่าและสร้างบ้านเป็นเพิงพักไว้ เพราะเมื่อฤดูแห่งการเพาะปลูกมาถึงชาวขมุวัยหนุ่มสาวและญาติพี่น้องแต่ละครัวเรือนก็จะรวมตัวขึ้นไปอาศัยอยู่ในไร่บนผืนคอยของแต่ละครอบครัวเพื่อแผ้วถางผืนป่าที่ของตนเองและช่วยกันทำแนวกันไฟในลักษณะ โคน คัด ฟิน เผา และ จะลงมาเมื่อข้าวไร่ถูกเก็บเกี่ยวผลผลิตจนแล้วเสร็จ โดยทิ้งให้ผู้เฒ่าผู้แก่และเด็กๆดูแลบ้านและสัตว์เลี้ยง ทั้งนี้พวกเขาจะลงมาจากที่ไร่ไม่บ่อยนัก นอกเหนือจากนำเนื้อสัตว์ป่าหรือของป่าที่หามาได้นำมาแบ่งปันผู้เฒ่าผู้แก่ที่ตนเองได้ฝากดูแลบ้านและสัตว์เลี้ยงมาให้ หรือไม่ก็เป็นวันแรงงานหรือที่ชาวขมุเรียกว่า วัน “สิระวาย”⁸ (หมายถึงเสื่อ) ซึ่งชาวขมุจะไม่เข้าป่าหรือไปทำงานในไร่ และ พวกเขา ก็จะลงมาอีกครั้งเมื่อมีพิธีเลี้ยงผีของหมู่บ้านเท่านั้น เพื่อมาทำพิธีขอให้ผีช่วยปกป้องคุ้มครองพืชผลในไร่ข้าวภายหลังจากที่ต้นข้าวในไร่เริ่มแตกยอดอ่อนออกมาได้ไม่นาน แต่สำหรับตาอินและชาวขมุบางครอบครัวที่พื้นที่เพาะปลูกอยู่ไม่ไกลนักก็จะสามารถกลับมาเยี่ยมบ้านได้บ่อยครั้งมากขึ้น

“แต่ก่อน โจร ข โมย ไม่มีหรอก อีกอย่างเงินเราก็ไม่มี ขมุบางคนเขามีที่ไร่อยู่ไกลก็จะไม่ค่อยลงมา ถ้าบ้านไหนมีคนแก่คนเฒ่าก็ตีมีคนช่วยดูบ้านให้ บางคนไม่มีก็ต้องฝากคนแก่ข้างบ้านหรือญาติมาช่วยดูให้มาเอาข้าวให้หมู ให้ไก่ พอเขาลงคอยมากก็จะเอาของป่ามาเป็นของตอบแทน อีกอย่างอยู่คอยมันสนุก พอปลูกข้าวแล้ว ชาวขมุก็จะไปดักสัตว์หางของป่ากัน หมูป่า ไก่ป่า เก้ง กระรอก ตัวแลน เอะ”

สัมภาษณ์ ตาอิน วันที่ 20 มกราคม พ.ศ.2552

⁸ สัปดาห์หนึ่งของชาวขมุ มี 10 วัน คือ สิกาบ สีสับ สิระวาย สิเมิง สิกริก สิกัด สิกัด สิวัง สีเต้า สีกำ เมื่อชาวขมุทำงานครบสัปดาห์จะต้องหยุดทำงาน เข้าป่าทุกอง่างเพราะถือว่าเป็นวันแรงงาน (สิระวาย) สัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ภายในหมู่บ้านริมของ (สัมภาษณ์วันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2552)

การทำไร่ข้าวของตาดินหรือชาวขมุริมของในช่วงเวลานี้ ยังคงวางอยู่บนพื้นฐานของการผลิตเพื่อยังชีพและความเท่าเทียมในการเข้าถึงพื้นที่ป่า อันเป็นต้นทุนสำคัญในการทำการผลิตของชาวขมุ ดังนั้น การบุกเบิกพื้นที่มากหรือน้อยจึงขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของจำนวนสมาชิกในครัวเรือนและความขยันซึ่งวางอยู่บนฐานการผลิตที่พอเพียงเป็นหลัก โดยในระหว่างปลายเดือนพฤษภาคมถึงเดือนมีนาคมก็จะเป็นช่วงที่เหมาะสมต่อการลงมือเพาะปลูกข้าวไร่ ภายหลังจากที่ผู้เฒ่าผู้แก่ได้ดูแลดูฤกษ์ยามแล้ว ตาดินเล่าว่าวันส่วนใหญ่ของชาวขมุเป็นวันคิหมคยกเว็นวันสิระวายเสื่อ ซึ่งเป็นวันห้ามทำการเพาะปลูกหรือกิจกรรมต่างๆ แต่หลังจากที่ได้วันซึ่งมีฤกษ์ดีแล้ว ชาวขมุก็จะแยกย้ายไปสร้างศาลผีหลังเล็กๆ ไว้ในไร่ข้าวเพื่อบนบานผีไร่ (โรยแระ) ก่อนที่จะทำการลงมือหยอดเมล็ดข้าว (เก็ดเงาะ) เพื่อให้ช่วยปกป้องดูแลและให้ผลผลิตที่ดีปลอดภัยจากศัตรูพืช ผู้ชายขมุจะเริ่มใช้ไม้ปลายแหลมกระทุ้งหลุม “จะม่อน” ส่วนฝ่ายหญิงก็จะหยอดเมล็ดข้าว โดยเว้นระยะห่างที่พอดีและเพื่อจะได้สะดวกเวลาผู้หญิงชาวขมุเข้ามากำจัดดูแลวัชพืช ทั้งนี้การระบบผลิตไร่ข้าวของชาวขมุ เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบการทำงานที่มีการแบ่งหน้าที่และบทบาทของชายหญิงในระบบการผลิตที่สอดคล้องเหมาะสมกับสรีระตามธรรมชาติของมนุษย์และความชำนาญของเพศที่แตกต่างกันในการทำงาน ซึ่งข้าวที่ตาดินและชาวขมุบ้านริมของปลูกในขณะนั้น คือ ข้าวเหนียวเพียงอย่างเดียว และภายหลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวแล้วเสร็จก็จะมีการจัดพิธีเลี้ยงผีไร่เพื่อเป็นการขอบคุณที่ได้ช่วยดูแลปกป้องข้าวในไร่ จนกระทั่งขนเก็บข้าวไว้ในยุ้งฉาง

เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวไร่เสร็จตาดินจะพักที่แห่งนั้น ไว้ให้กลับมาสมบูรณ์ ตาดินได้เล่าว่าชาวขมุในสมัยนั้นส่วนใหญ่มีที่ดินสำหรับทำการเพาะปลูก 3-4 แปลง โดยวางอยู่บนระบบการผลิตของการทำไร่แบบหมุนเวียน (Land Rotation or Cyclical Bush Fallow Cultivation) โดยจะปล่อยให้ผืนดินผืนที่ถูกใช้พักตัวราว 4-5 ปี ก่อนที่จะหมุนเวียนกลับมาใช้ใหม่อีกครั้งหรือบางครั้งอาจจะนานกว่านั้นขึ้นอยู่กับความขยันและความต้องการในการใช้ประโยชน์ของแต่ละครอบครัวเป็นผู้กำหนด ซึ่งวางอยู่บนการใช้ประโยชน์และการเข้าถึงทรัพยากรอย่างเท่าเทียม

ตารางที่ 3.1 ปฏิทินการผลิตในระบบการผลิตของชาวขมุในบริบทสังคมวัฒนธรรมดั้งเดิม

ปฏิทินไทย	ธ.ค	ม.ค	ก.พ	มี.ค	เม.ย	พ.ค	มิ.ย	ก.ค	ต.ค	ก.ย	ต.ค	พ.ย
ปฏิทินขมุ	เจียง	ยี่	สาม	สี่	ห้า	รก	เจ็ด	แปด	เก้า	สิบ	สิบเอ็ด	สิบสอง
งานในไร่	พัก (สำรวจ)		ถางไร่		เผาไร่		ปลูก		เก็บวัชพืช			เก็บเกี่ยว
		ถางไร่ ครั้งที่ 1	เผาไร่ ครั้งที่ 1	เผาไร่ ครั้งที่ 2	หยอดข้าว	ถางหญ้า ครั้งที่ 1	ถางหญ้า ครั้งที่ 2	ถางหญ้า ครั้งที่ 3				เกี่ยวข้าว
ฤดู		ฤดูหนาว		ฤดูร้อน		ฤดูฝน						ฤดูใบไม้ร่วง
อากาศ		หนาว		ร้อน		ฝน		ฝนหนัก				เย็น

ที่มา: จากการสัมภาษณ์ ตาอิน วัย 76 ปี

นอกจากการผลิตข้าวไร่แล้ว การเข้าป่าล่าสัตว์หาของป่าซึ่งเป็นแหล่งอาหาร ชารักษาโรคที่สำคัญและเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของชาวขมุที่พวกเขาใช้ในการดำรงชีวิต ตาอินและชาวขมุมักจะออกไปหาของป่าล่าสัตว์เพื่อนำมาใช้บริโภคและแบ่งปันญาติพี่น้อง ตาอินจำได้ดีว่าในพื้นที่ป่าบริเวณหมู่บ้านริมของช่วงเวลานั้นเต็มไปด้วย หมูป่า นก ค้างคาว เก้ง กระรอก ไก่ป่า งู ที่ชอบเข้ามาแอบกินข้าวไร่และเป็นสัตว์ส่วนใหญ่ในพื้นที่ที่ตาอินและชาวขมุบ้านริมของสามารถล่าได้เป็นประจำอย่างไม่ขาดนัยนอกเหนือจากกิ้ง หอย ปู ปลา ที่สามารถจับกินได้ในลำห้วยที่ไหลผ่านหมู่บ้าน โดยเฉพาะปลาไหลซึ่งมีจำนวนมากในลำห้วยแห่งนี้ นอกจากนี้ก็ยังมีน้ำผึ้ง ครั่ง ลูกตำลึง (ลูกชิด) เห็ด หวายและหน่อไม้ ซึ่งเป็นพืชที่หากินได้ง่าย นอกเหนือจากพริก พริกแดง ที่ชาวขมุได้นำไปปลูกแซมในไร่ (ปิ่นซิม) และหากมีผลผลิตเหลือเกินความต้องการที่จะเก็บไว้ โดยเฉพาะน้ำผึ้ง ลูกตำลึงและเนื้อสัตว์ป่าต่างๆก็จะนำไปแลกกับสิ่งของที่จำเป็นที่พวกเขาไม่สามารถผลิตเองได้กับคนในหมู่บ้านพื้นราบทั้งกับคนเมืองบ้านแจมป็องและคนลาวบ้านปากอิง เช่น น้ำมันก๊าด เกลือ เสื้อผ้าและยารักษาโรค เป็นต้น

“น้ำผึ้ง หมูป่า ไก่ป่า เนื้อแก่งนี้ คนข้างล่าง (พื้นราบ) เขาชอบ เวลาได้มากก็จะแบ่งไว้กิน ไว้ให้ญาติพี่น้องก่อน ที่เหลือกินไม่หมดไม่ทัน ก็เอาขาย ก็ขายให้คนบ้านแจมป็อง บ้านปากอิงแถว นี้แหละ ไปแลกเปลี่ยน เกลือ น้ำมันก๊าคมา ไปแลกเปลี่ยนกับบ้านลือแฉงทำข้าม ไปเอาเสื้อเอาผ้าเขา ...แต่บ้างครั้งเราแลกของมาแล้วก็เอาไปแลกเปลี่ยนกับแมว (มั่ง) ต่อก็มี เอามาสูบแก้ปวดแก้เมื่อยกัน”

สัมภาษณ์ ตาอิน วันที่ 20 มกราคม พ.ศ.2552

ตาอินเล่าว่าชีวิตในสังคมของชาวขมุริมของในเวลานี้ไม่มีใครมีเงินทองมากนัก ดังนั้น คนที่ถือว่ามีฐานะร่ำรวยและเป็นที่น่าถือของชาวบ้าน คือ ครอบครัวที่ขยันบุกเบิกที่ดินทำไร่และมี วัวควายจำนวนมาก ซึ่งถือเป็นเรื่องที่แสดงถึงการเป็นกลุ่มคนที่ขยัน อดทนและสามารถที่จะดูแลและ สร้างความมั่นคงให้กับครอบครัวได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้นวัวควายยังถือเป็นของมีค่าที่มีราคาและ มีบทบาทสำคัญต่อการประกอบพิธีกรรมความเชื่อในการเลี้ยงผี ทั้งการขอขมาลาโทษต่อการทำผิด ต่อผี ใช้เช่น ไหว้เลี้ยงขอบคุณผีและนำไปใช้สำหรับแลกเปลี่ยนเป็นเงิน ไปจนถึงใช้เป็นสินสอด สำหรับการใช้ในการไปขอหญิงสาวแต่งงาน ซึ่งขณะนั้นตาอินจำได้ว่าเคยขายควายไปตัวละ 1,000 บาท ในช่วงเวลาประมาณปีพ.ศ. 2505

“วัวควาย เป็นของแพง ก็ลองนึกดู ตอนนั้นออกไปรับจ้างทำงานในเตาบ่ม ไปตัดไม้ทำ นาให้คนบ้านปากอิงกับบ้านแจมป็องยังได้แค่วันละ 5 บาทต่อวัน...จำได้ว่าตาขายควายให้คนเมือง ไปตัวหนึ่งได้เงิน 1,000 บาท เขาว่าจะเอาไปทำนาไม่เกินปี พ.ศ.2505”

สัมภาษณ์ ตาอิน วันที่ 20 มกราคม พ.ศ.2552

และแม้สังคมของชาวขมุริมมักจะชอบแยกตัวออกมาตั้งเป็นหมู่บ้านเดี่ยวอย่างอิสระ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าพวกเขาจะตัดขาดความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆที่อยู่ภายนอกพื้นที่ เสียทีเดียว เพราะนอกเหนือจากความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจที่ค้ำค้ำกว่ากลุ่มของคนเมืองและคนลาว ในฐานะของผู้มาใหม่และมีวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากคนส่วนใหญ่ในพื้นที่ รวมถึงการตกอยู่ ภายใต้การเป็นกลุ่มคนที่ถูกอุปถัมภ์เพราะความยากจน ไร้ที่อยู่และนำสงสารแล้วนั้น ชาวขมุยังได้มี ปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มคนภายนอก โดยการติดต่อสัมพันธ์ผ่านการแลกเปลี่ยนสินค้ากับคนพื้นราบที่อยู่ ใกล้เคียง เช่น กลุ่มคนเมือง คนลาว และการเป็นแรงงานรับจ้างด้วยเช่นเดียวกัน ทั้งนี้ เมื่อความ ต้องการแรงงานใน โรงงานเตาบ่ม โรงสีข้าวและแรงงานตัดไม้เพื่อเปลี่ยนผืนป่าเป็นผืนนาเริ่ม มีมากขึ้นในช่วงประมาณปีพ.ศ.2504 ตาอินเริ่มเห็นชาวขมุอพยพเข้ามาในพื้นที่บ้านริมของเพิ่ม มากขึ้นจากที่เคยมี 20 ครอบครัว เพิ่มขึ้นมาราว 40 ครอบครัว ซึ่งส่วนใหญ่อพยพมาจากห้วยसानและ หมู่บ้านห้วยทุยซึ่งอยู่บริเวณฝั่งประเทศลาวตรงข้ามกับหมู่บ้านริมของ

ทั้งนี้คาอินและชาวขมุริมของเริ่มมีการติดต่อกับกลุ่มคนภายนอกมากขึ้น เมื่อมีคนลาวบ้านปากอิงและคนเมืองบ้านแจมป็อง เข้ามาติดต่อกับพวกเขาให้ไปรับจ้างเพื่อไปเป็นแรงงานอยู่ในภายใน โรงบ่มใบยาสูบที่บ้านปากอิงและตัดไม้เพื่อทำเป็นพื้นที่นาของคนเมืองบ้านแจมป็องในช่วงราวปีพ.ศ.2503-2504 ภายหลังจากความต้องการแรงงานตัดไม้และเพาะปลูกใบยาสูบมีเพิ่มมากขึ้น และชาวจึงได้นำใบยาสูบเข้ามาเพาะปลูกภายในหมู่บ้าน หากแต่มิได้ถูกนำมาใช้สำหรับทำการผลิตเชิงพาณิชย์ แต่เป็นการเพาะปลูกเพื่อใช้ภายในครัวเรือนเพียงเท่านั้น คาอินเล่าว่าตนเองได้รับเงินค่าจ้างวันละ 5 บาท จากแม่เลี้ยง โรงงานใบยาสูบ และด้วยการที่ชาวขมุเป็นคนทำงานดีจึงทำให้ถูกจ้างงานกันเพิ่มมากขึ้น ซึ่งรวมถึงการเข้าไปรับจ้างตัดไม้ เพื่อทำเป็นพื้นที่นาข้าวของกลุ่มคนเมืองบ้านแจมป็องด้วย โดยคาอินจำได้ว่าหมาไร่ละประมาณ 30 บาท ซึ่งคาอินยังคงมักเล่าว่าพื้นที่นาแถวบ้านแจมป็องส่วนหนึ่งมาจากฝีมือของชาวขมุบ้านริมของ แต่อย่างไรก็ตาม การรับจ้างภายนอกหมู่บ้านของชาวขมุ มักอยู่ในช่วงเวลาสั้นๆ ภายหลังจากว่างจากการเก็บเกี่ยวและเพาะปลูกข้าวไร่แล้วเสร็จเพียงเท่านั้น

แม้ว่าภายหลังจากที่เกิดเหตุการณ์น้ำท่วมครั้งใหญ่ในพื้นที่อำเภอเชียงของ-เวียงแก่นเมื่อปีพ.ศ.2509 ชาวขมุเริ่มรู้จักกับข้าวโพดมากขึ้นเมื่อเกษตรอำเภอเชียงของได้นำมาให้ทดลองเพาะปลูก แต่ก็ยังคงไม่ได้รับความนิยมหรือนำมาเพาะปลูกในหมู่บ้านริมของ หากแต่เริ่มมีการเพาะปลูกมากในเขตพื้นที่ของคนลาวบ้านปากอิงและคนเมืองบ้านแจมป็องแทน ซึ่งช่วงเวลาภายหลังจากเกิดเหตุการณ์น้ำท่วมนั้นก็ยังทำให้คาอินและชาวขมุริม โขงจึงเริ่มรู้จักเจ้าหน้าที่รัฐที่ได้เดินทางเข้ามาสำรวจชาวเขาในพื้นที่เพิ่มมากขึ้นเมื่อปีพ.ศ.2503 และยังสามารถมอบเหรียญรูปพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้เป็นที่ระลึกเพื่อนำไปใช้ยืนยันว่าพวกเขาเป็นขมุที่อยู่ในเขตพื้นที่ของประเทศไทยแล้ว

3.1.5 การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง

เมื่อสถานการณ์ “สงครามคอมมิวนิสต์” ที่มีมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 2480 ซึ่งคาอินและชาวบ้านบริเวณอำเภอเวียงแก่นมักคุ้นเคยในชื่อเรียกว่า “สงครามฝรั่งเศส” ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดคาบเกี่ยวในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองราวพ.ศ 2483-2489 จนกระทั่งในช่วงปีพ.ศ.2510 คาอินและชาวขมุบ้านริมของเริ่มได้ยินข่าวคอมมิวนิสต์ถึขึ้นและรุนแรงมากขึ้น เมื่อภายหลังจากเหตุการณ์ที่คาอินและชาวขมุบ้านริมของเรียกว่า “วันเสียดินแดน” ช่วงเวลาดังกล่าวคาอินและชาวขมุยังคงสามารถทำการเพาะปลูกไร่ข้าวบนคอยาวกันได้อย่างปกติ เพราะยังอยู่ห่างจากพื้นที่เกิดเหตุคอมมิวนิสต์ ซึ่งในขณะนั้นมีนโยบายการแย่งชิงพื้นที่และปราบปราม

คอมมิวนิสต์ การพัฒนาชาวเขาจึงเป็นเป้าหมายหนึ่งในแผนการพัฒนา เศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2510-2514) โดยรัฐบาลเสนอวิธีป้องกันการตัดไม้ทำลายป่าและปัญหาการทำลายดินน้ำ ล้ำธาร โดยแนะนำให้ชาวเขาดำรงถิ่นฐานอยู่กับที่ กำหนดที่ทำกินไม่ให้อยู่ในเขตดินน้ำหรือป่าที่ อุดมสมบูรณ์ และในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 2 นโยบายของรัฐยังคงดำเนินงานตามรูปแบบเดิม และมีการส่งเสริมอาชีพชาวเขา โดยเฉพาะการเกษตรแบบถาวร สนับสนุนให้ชาวเขาทำ สวนผลไม้ เพื่อจะได้ยกเลิกการอพยพเร่ร่อนและย้ายที่ทำกินซึ่งเป็นสาเหตุของการบุกรุกป่า (รัตนพร เศรษฐกุล, 2546)

ในปีพ.ศ. 2515 พื้นที่ป่าบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านริมของ จึงได้รับการประกาศให้อยู่ในเขตป่า สงวนแห่งชาติป่าแม่ืองผึ้งขาวและป่าแม่่งาว ซึ่งเป็นผลพวงของสงครามคอมมิวนิสต์จึงทำให้คาอิน และชาวขมุที่ทำไร่ข้าวบนคอยยาว ไม่สามารถขึ้นไปทำไร่ได้อีกในเวลาต่อมา โดยกรมป่าไม้ให้ เหตุผลที่ว่าเพื่อป้องกันภัยคอมมิวนิสต์และป้องกันการทำลายป่า ภาพของชาวขมุในช่วงนี้จึงเป็นทั้ง ชาวเขา ผู้เสี่ยงภัยต่อความมั่นคงและชาวเขาทำลายป่า จนทำให้ชาวขมุริมของต้องหยุดทำไร่ใน เขตป่าและต้องอาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ที่รัฐจำกัดที่ถูกจัดไว้ให้บริเวณ ริมแม่น้ำโขงซึ่งเจ้าหน้าที่ สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) ได้เข้ามาทำการตัดถนนผ่านเป็นถนนลูกรัง และด้วยความ กลัว ทหาร ภัยสงครามคอมมิวนิสต์ที่เริ่มมีอย่างต่อเนื่องจึงทำให้คาอินและครอบครัวชาวขมุจึง อพยพลงมาอาศัยอยู่ยังพื้นที่ดังกล่าว แต่อย่างไรก็ตามก็ยังคงมีชาวขมุบางกลุ่มที่ยังคงลักลอบเข้าไป ทำไร่บนคอยอยู่ด้วยเช่นเดียวกัน ประกอบกับช่วงหลังจากการตั้งหมู่บ้านริมของ ก็มีชาวขมุอพยพ เข้ามายังบ้านริมของจำนวนมาก และถูกบังคับให้ย้ายลงมาอาศัยอยู่บริเวณพื้นที่ราบเชิงเขาซึ่งอยู่ติด แม่น้ำโขง จึงทำให้ชาวขมุที่เคยเข้ามาบุกเบิกไว้ก่อนจึงมีพื้นที่ทำการเพาะปลูกมาก ส่วนกลุ่มชาวขมุ ที่มาทีหลังซึ่งก็ได้รับผลกระทบจากการไม่มีที่ดินเพียงพอต่อการเพาะปลูกจึงได้ข้ามแม่น้ำโขง กลับไปยังหมู่บ้านห้วยทวย ซึ่งเป็นหมู่บ้านชาวขมุที่ตั้งอยู่บริเวณตรงข้ามบ้านริมของฝั่งประเทศลาว เพื่อหาพื้นที่ทำการเพาะปลูกข้าวไร้ทดแทนพื้นที่ที่พวกเขาต้องสูญเสียไป

ดังนั้นในช่วงเวลาดังกล่าววนอกเหนือจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ค้ำค้ำกว่ากลุ่มคน ดังเดิมในพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นทั้งกลุ่มของคนเมือง คนลาวและคนลื้อในฐานะของการเป็นกลุ่มคนที่เข้า มาอาศัยอยู่ใหม่ในพื้นที่และถูกมองว่ามีวัฒนธรรมที่แตกต่างจากกลุ่มคนส่วนใหญ่ในพื้นที่แล้วนั้น ชาวขมุเองยังถูกรัฐจัดความสัมพันธ์ให้อยู่ในฐานะของการเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มน้อยและกลุ่มเสี่ยง ที่อาจเป็นภัยต่อความมั่นคงของประเทศด้วยเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่บริเวณชายแดนมี การแพร่ขยายอิทธิพลของลัทธิคอมมิวนิสต์ ดังนั้นความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชาวขมุกับ กลุ่มคนที่มีอำนาจเหนือกว่าในพื้นที่ จึงมักที่จะมองชาวขมุในฐานะของการเป็นคนอื่นและ ค้ำค้ำอำนาจในการต่อรองกว่าอยู่เสมอ

3.2 ยุคคนป่าลงคอย: ชีวิตเปลี่ยน วิถีแปลกและการเข้ามาของพืชเชิงพาณิชย์ (พ.ศ.2511-ปัจจุบัน)

ภายหลังจากที่พื้นที่บนคอยไม่สามารถทำการเพาะปลูกข้าวไร่ได้แล้วนั้น พร้อมกับ การเคลื่อนย้ายมาตั้งถิ่นฐานบริเวณริมฝั่งโขง สิ่งที่ตาอินเริ่มเห็น คือ ความเปลี่ยนแปลงของระบบ การผลิตและการไม่สามารถเข้าถึงแหล่งทรัพยากรได้อย่างเท่าเทียมเหมือนในอดีต รูปแบบการผลิต ที่ตาอินและชาวขมุริมของเคยทำด้วยการพักพื้นที่ดินเป็นเวลาหลายปีก่อนกลับมาใช้ใหม่เป็นสิ่งที่ ตาอินและชาวขมุทุกครอบครัวไม่สามารถกระทำได้อีกต่อไป การขำมลำน้ำโขงเพื่อไปขอความช่วยเหลือทั้งพื้นที่เพาะปลูกและแรงงานในการผลิตจากชาวขมุในฝั่งประเทศลาวกลายเป็นสิ่งที่ ไม่สามารถทำได้ ภายหลังจากเมื่อประเทศลาวทำการปิดประเทศลงเมื่อปีพ.ศ.2518 อันนำมาซึ่ง การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและการผลิตของชาวขมุไปอย่างสิ้นเชิง

3.2.1 การเปลี่ยนแปลงของนโยบายเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง

การเปลี่ยนแปลงของนโยบายเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง โดยเฉพาะในช่วงตั้งแต่ ปีพ.ศ.2511 เป็นต้นมาได้ส่งผลโดยตรงกับ “ชีวิต” ของชาวขมุที่เคยอิงอยู่กับระบบจารีต ความสัมพันธ์แบบเดิม มิติที่ขาดหายไปของนโยบายการแก้ไขปัญหาดังกล่าว คือ “วัฒนธรรม” ซึ่งหมายถึงการให้ความสำคัญกับมุมมองชาวบ้านและอำนาจท้องถิ่นถูกละเลย แค้นนโยบายต่างๆ กลับมุ่งแก้ไขปัญหาเฉพาะมิติทางกายภาพและเศรษฐกิจเท่านั้น โดยขาดซึ่งการทดแทนระบบ เศรษฐกิจหรือการปกครองที่เหมาะสมให้แก่พวกเขา

เมื่อพรหมแดนของรัฐชาติปักปันและตีกรอบความเป็นคนไทยด้วยนโยบายกลืนกลาย นโยบายการพัฒนาชาวเขาที่มีทิศทางเพื่อมุ่งสู่การผสมผสานทางวัฒนธรรมให้ชาวเขามีระบบ การผลิต ภาษา การคิดและพฤติกรรมเหมือนคนไทยพื้นราบ ทำให้ระบบการผลิตซึ่งเป็นเศรษฐกิจ แบบผสมผสานของชาวเขาที่ประกอบด้วยการปลูกพืชหมุนเวียนรวมทั้งการเลี้ยงสัตว์ การเก็บหา ของป่าและล่าสัตว์ ถูกแทนที่ด้วยพืชไม่กี่ชนิด จนทำให้ปฏิทินการผลิตของชาวเขาสูญเสียสมดุล พร้อมกับระบบการแลกเปลี่ยนซื้อขายผลผลิตระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ สูญเสียไปด้วย เพราะ ต่างมุ่งปลูกพืชเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดเป็นหลักแทน (Tapp, 1989 อ้างในทวิช จตุรพฤษย์, 2541) ซึ่งการเผชิญปัญหาดังกล่าวของชาวขมุจึงเป็นภาวะที่พวกเขาต้องเผชิญกับ การเปลี่ยนแปลงเป็นภาวะ “อัมพาตเชิง โครงสร้าง” เพราะวิถีการผลิตที่จัดการแรงงานผ่าน ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติซึ่งเคยเป็นที่มาของความมั่นคงและเกียรติภูมิถูกทำลายลงแล้ว

3.2.2 การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและระบบการผลิต

ภายหลังจากสงครามคอมมิวนิสต์ยุติลง ก็ได้ทำให้รูปแบบการค้าตามแนวชายแดนเริ่มก่อขึ้นมาอย่างคึกคักและเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะการค้าเชิงพาณิชย์เพิ่มมากขึ้น ระบบเงินตรากลายเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตของผู้คนในแถบนี้ ประกอบกับเมื่อที่ดินสำหรับใช้ในการเพาะปลูกของชาวมุขบ้านริมของถูกจำกัดขอบเขตและถูกห้ามบุกรุกพื้นที่ป่า นอกเหนือจากที่กรมป่าไม้ได้กำหนดให้ไว้ จนมีผลต่อความสมบูรณ์ของดินที่ไม่ได้รับการพักฟื้น และทำให้ผลผลิตข้าวไร่เริ่มไม่เพียงพอต่อการใช้บริโภคภายในครัวเรือน ประกอบกับการต้องการเงินตราเพื่อนำมาใช้จ่ายภายในครัวเรือน ดังนั้น ชาวมุขภายในหมู่บ้านริมของจึงต้องทำการออกไปเป็นแรงงานรับจ้างเพิ่มมากยิ่งขึ้น ซึ่งตาดินเล่าว่าชาวมุขภายในหมู่บ้านบางคนต้องออกไปรับจ้างนอกพื้นที่อำเภอเวียงแก่นหรืออาจไปไกลถึงจังหวัดเชียงใหม่และลำปางเพื่อไปทำงานเป็นแรงงานรับจ้างในโรงสีข้าว ร้านค้า สวนส้ม โรงบ่มใบยาสูบ และอีกส่วนหนึ่งก็มีการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต โดยการนำเอาพืชพาณิชย์เข้ามาปลูกเพื่อการค้าขายโดยเฉพาะข้าวโพดและจิงเพิ่มมากขึ้นแทนการเพาะปลูกข้าวไร่เพียงอย่างเดียว ทั้งนี้เพราะตาดินเล่าว่าเริ่มมีกลุ่มพ่อค้าและโรงงานที่เข้ามาตั้งรอรับซื้อผลผลิตและสินค้าการเกษตรเหล่านั้นก็สามารถเปลี่ยนเป็นเงินสดเพื่อใช้เลี้ยงดูครอบครัวได้ ทั้งนี้การที่ชาวมุขเลือกปลูกข้าวโพดและจิงเป็นพืชเศรษฐกิจ เป็นผลจากนโยบายปราบปรามการผลิตและจำหน่ายฝิ่น ซึ่งนโยบายดังกล่าวมีผลกระทบอย่างมากต่อระบบการผลิตของชาวมุขที่ไม่สามารถหมุนเวียนได้เหมือนในอดีต ประกอบกับข้าวโพดเป็นพืชที่จำหน่ายได้ทั่วไปและมีความต้องการมากเพื่อใช้เป็นส่วนประกอบในการทำอาหารสัตว์ จึงทำให้ชาวมุขภายในหมู่บ้านริมของเลือกที่จะปลูกข้าวโพดเป็นพืชเศรษฐกิจหลัก แม้ว่าราคาขายข้าวโพดจะมีการปรับขึ้นลงไม่แน่นอนก็ตาม นอกจากนี้จิงก็ยังเป็นพืชเศรษฐกิจอีกชนิดหนึ่งที่ชาวมุขนิยมปลูก ทั้งนี้เพราะสามารถเก็บพันธุ์ของตนเองไว้เพาะปลูกต่อในฤดูกาลถัดไปได้ โดยไม่ต้องสิ้นเปลืองค่าเมล็ดพันธุ์มากนัก จากการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตต่างๆของชาวมุขบ้านริมของถือเป็นการเลือกโดยใช้ “หลักของความเป็นเหตุเป็นผลทางเศรษฐกิจ” เพื่อผลประโยชน์ที่สอดคล้องกับบริบทการผลิตในพื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งนอกจากการเปลี่ยนแปลงของระบบการผลิตที่เป็นรูปธรรมแล้ว สิทธิหรืออำนาจในการจัดการทรัพยากรก็เปลี่ยนไปด้วยเช่นเดียวกัน จากเดิมที่เน้นสิทธิในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน กลายเป็นภายใต้ครอบงำในระบบปัจเจกบุคคลแทน การไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินจึงกลายเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดปัญหาสำหรับการทำมาหากิน รวมถึงความสัมพันธ์ในการจัดการแรงงานก็ถูกลดทอนลงเหลือแค่การแลกเปลี่ยนเฉพาะเครื่องมือญาติใกล้ชิดมากขึ้น

“เดี๋ยวนี้ที่ดินทำการเพาะปลูกก็ต้องมีเจ้าของ มีการครอบครองไม่สามารถเข้าไปใช้ร่วมกันได้เหมือนแต่ก่อน จนทำให้ขุมที่ไม่มีที่ที่อยู่ลำบาก ส่วนชาวขมุคนไหนที่มีที่มากก็สบายไป ซึ่งมันไม่เหมือนสมัยก่อน”

สัมภาษณ์ คำคำ อายุ 62 ปี วันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2552

ดังนั้น จึงพบว่าอิทธิพลของนโยบายรัฐและการตลาด ถือเป็นสาเหตุสำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางการผลิตและความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวขมุริมของอย่างน้อย 3 ประการ คือ 1) การปลูกพืชพาณิชย์เพิ่มขึ้นทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดินในลักษณะที่เข้มข้นมากขึ้น มีการผลิตซ้ำในที่ดินแปลงเดิม และลดระยะเวลาในการปล่อยให้ที่ดินฟื้นสภาพ 2) การที่รัฐจำกัดการเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ระบบการผลิตแบบทำไร่ย่ำที่เริ่มสูญหายไปอย่างรวดเร็ว พร้อมกับความหลากหลายของพืชพันธุ์ในระบบไร่ย่ำที่สูญหายไป นอกจากนี้สถาบันทางสังคมที่เคยดูแลจัดการทรัพยากรส่วนรวมก็อ่อนแอลง และ 3) เกิดความไม่มั่นคงในการผลิตและการถือครองที่ดินรวมถึงปัญหาของการสืบทอดอสังหาริมทรัพย์และภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรเริ่มหดหาย ไม่มีผู้สืบทอดอย่างแท้จริง (ยศ สันตสมบัติ, 2542: 130)

และในช่วงเวลานี้การเปลี่ยนแปลงบทบาทข้าวไร่ในระบบการปลูกพืชที่หลากหลายของชาวขมุ พบว่า ระบบการเกษตรได้เปลี่ยนแปลงจากระบบการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นระบบการเกษตรแบบกึ่งการค้า เพราะมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านนิเวศน์เกษตร เศรษฐกิจ สังคมและการแทรกแซงของรัฐที่นำไปสู่การลดลงของพื้นที่ทำกินชาวขมุ พื้นที่ที่เคยปล่อยให้ฟื้นคืนสภาพลดลง ทำให้มีการปลูกพืชเงินสดมากขึ้น และยังมี การอพยพแรงงานไปทำงานนอกภาคการเกษตรเพิ่มมากขึ้น และแม้ว่าการทำข้าวไร่ยังเป็นหัวใจหลักของระบบการผลิตแต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของการแสวงหาของความปลอดภัย และความมั่นคงของชีวิตในระบบการผลิต โดยการนำพื้นที่ไร่หมุนเวียนไปทำสวนปลูกไม้ผลยืนต้นและการปลูกพืชพาณิชย์ เช่น ข้าวโพด ขิง ส้มโอ ลำไย จึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งของชาวขมุบ้านริมของภายใต้เงื่อนไขของระบบนิเวศและสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ในยุคปัจจุบัน

ทั้งนี้สาเหตุหลักที่มีผลกระทบต่อระบบไร่หมุนเวียน ตามความคิดของดาอินเกิดขึ้นมาจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่นภายใต้เงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองที่มีนโยบายรัฐเป็นเครื่องมือ ได้แก่ นโยบายความมั่นคงของชาติและนโยบายป่าไม้ที่ต้องการลดการขยายพื้นที่แคว้นป่า

ตารางที่ 3.2 แสดงปฏิทินการผลิตในภาคการเกษตรของชาวมุขบ้านริมของ

การผลิต	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ปลูกข้าวไร่					→							
ข้าวโพด					→					→		
จิง				→								
ลำไย					→							
ส้มโอ							→					

ที่มา: สัมภาษณ์ข้อมูลภาคสนามจากชาวมุขบ้านริมของ

ทั้งนี้ตาอินมองเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านริมของ จากครั้งแรกที่อพยพมาจากหมู่บ้านห้วยสำนมีชาวมุขเพียง 20 ครัวเรือน และได้ทำการยังชีพด้วยการเพาะปลูกข้าวไร่หมุนเวียนและล่าสัตว์หาของป่าบนพื้นที่ป่าคอยาวที่ตาอินและชาวมุขริมของเคยสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้อย่างมีอิสระ โดยไม่มีความแตกต่างกันในเข้าถึงพื้นที่การผลิตของแต่ละครัวเรือนและระบบการผลิตการแลกเปลี่ยนสิ่งของยังมีความสำคัญกว่าระบบเงินตรา ตาอินเริ่มเห็นความเปลี่ยนแปลงของชีวิตและหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น เมื่อมีชาวมุขเริ่มอพยพเข้ามาสู่หมู่บ้านริมของเพิ่มมากขึ้นไปพร้อมๆ กับการอพยพลงมาใช้ชีวิตอยู่พื้นราบ จากสถานะที่ถูกทำให้ไม่ไว้วางใจจากรัฐ จนเกิดการกีดกันจำกัดการเข้าถึงทรัพยากร ไม่ให้ตาอินและชาวมุขริมของสามารถเข้าถึงพื้นที่ทำการเพาะปลูกในพื้นที่ป่าได้อีกในเวลาต่อมา จนทำให้ครัวเรือนของชาวมุขไม่สามารถเข้าถึงพื้นที่เพื่อการผลิตที่ได้อย่างเท่าเทียม และทำให้ชาวมุขที่เข้ามาในระยะหลังมักมีพื้นที่ทำการผลิตที่มีขนาดเล็กกว่ากลุ่มแรกและได้ผลผลิตในแต่ละปีน้อย

อย่างไรก็ตามภายใต้ระบบการผลิตแบบดั้งเดิมที่ไม่สามารถทำได้เหมือนอดีต ประกอบกับการเริ่มเข้ามาของพืชพาณิชย์ จึงทำให้ความแตกต่างระหว่างครัวเรือนชาวมุขได้ปรากฏเด่นชัดมากขึ้นหลังจากที่ตาอินเริ่มเห็นชาวมุขหันมาทำการผลิตเชิงพาณิชย์ ซึ่งทำให้เกิดความแตกต่างในความสามารถในการสะสมทุนระหว่างครัวเรือนของชาวมุขมากขึ้น และการหันมาเพาะปลูกพืชเชิงพาณิชย์จึงเป็นผลพวงมาจากการเปลี่ยนแปลงของนโยบายความมั่นคงแห่งชาติและนโยบายป่าไม้ที่ชาวมุขถูกจำกัดพื้นที่ด้วยความเข้มงวด

ภายใต้ความขัดแย้งของนโยบายทางการเมืองเป็นเหตุผลหลักที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชาวขมุบ้านริมของในช่วงเวลานี้ แม้ว่าด้านหนึ่งนโยบายต่างๆ ของรัฐจะมุ่งสร้างคุณภาพชีวิตที่ดี แต่นโยบายเหล่านั้นดำเนินภายใต้พื้นฐานความคิดของการมีอคติทางชาติพันธุ์ ความหวาดระแวงด้านการปกครองและความมั่นคงบริเวณชายแดน จึงต้องส่งเสริมให้ชาวเขาเห็นประโยชน์ของการตั้งถิ่นฐานถาวรแบบคนพื้นราบให้อยู่ติดที่ จนส่งผลต่อระบบการผลิตแบบดั้งเดิม รัฐส่งเสริมให้ปลูกพืชพันธุ์ที่สามารถตอบสนองตลาดได้ และปลูกฝังความจงรักภักดีประเทศผืนดินที่ปักหลัก ไม่ให้ฝักใฝ่ขบวนการใดๆ ที่เป็นภัยทางการเมือง ชาวขมุบ้านริมของจึงต้องปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงระบบการจัดการทรัพยากร การจัดการแรงงานของคนในชุมชน รวมถึงการปรับเปลี่ยนแบบแผนทางวัฒนธรรม

3.3 ริมของในปัจจุบัน

ในปัจจุบันบ้านริมของมีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 85 ครัวเรือน และมีจำนวนประชากรมากกว่า 300 คน และช่วงเวลาราว 50 กว่าปีที่ผ่านมามีแนวโน้มจะเป็นช่วงเวลาที่ไม่นานนักสำหรับอายุของหมู่บ้านแห่งนี้ หากแต่ช่วงเวลาที่ผ่านมามีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างภายในหมู่บ้านริมของ วิธีการดำรงชีวิตของชาวขมุต้องผูกติดกับระบบเงินตราและการผลิตในเชิงพาณิชย์ โดยเฉพาะในช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมา การผลิตพืชพาณิชย์ยังเข้มข้นมากขึ้น บางคนที่มีที่ดินน้อยบางครัวเรือนเลือกที่จะไม่ปลูกข้าวไร่อีกต่อไป และหันมาเพาะปลูกพืชเชิงพาณิชย์เพียงชนิดเดียว ซึ่งจากการศึกษาพบว่าชาวขมุที่มีฐานะยากจนส่วนใหญ่ในปัจจุบันจะแบ่งที่ดินของตนเองออกเพื่อปลูกข้าวส่วนหนึ่งและปลูกข้าวโพดส่วนหนึ่ง ทั้งนี้แม้ว่าข้าวไร่ที่พวกเขาแบ่งเพาะปลูกนั้นจะทำให้พวกเขามีข้าวไม่เพียงพอต่อการบริโภคคนต้องซื้อข้าวมาบริโภคเพิ่มเติมก็ตาม หากแต่ก็เป็นการลดความเสี่ยง ทั้งนี้การที่ชาวขมุนำข้าวโพดเข้ามาปลูกจะเป็นการลดความเสี่ยงของพวกเขาได้ในกรณีที่ข้าวหรือข้าวโพดไม่สามารถให้ผลผลิตที่ดีตามต้องการ แต่ในขณะเดียวกันชาวขมุที่มีฐานะปานกลางถึงฐานะดีส่วนใหญ่ สามารถปลูกข้าวได้เพียงพอกับความต้องการบริโภคภายในครอบครัว เนื่องจากครัวเรือนเหล่านี้ส่วนใหญ่แล้วจะมีที่ดินมากกว่าชาวขมุที่มีฐานะยากจนและพวกเขาก็มีที่ดินเหลือพอที่จะนำไปเพาะปลูกพืชพาณิชย์อย่างขิงและข้าวโพดได้ด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตามการเข้ามาของพืชพาณิชย์ ก็ได้กลายเป็นสิ่งที่ชาวขมุส่วนใหญ่ไม่สามารถปฏิเสธได้ เมื่อระบบการผลิตแบบไร่หมุนเวียนของชาวขมุ เป็นสิ่งที่ไม่สามารถทำได้อีกต่อไป ข้าวโพดกลายเป็นพืชพาณิชย์ที่ชาวขมุทุกฐานะเลือกที่จะปลูก เพราะมีตลาดรับซื้อภายในอำเภอและมีโรงงานอยู่ในพื้นที่ ซึ่งแม้บางครั้งราคาอาจผันผวนแต่ก็เป็นพืชที่พวกเขาสามารถเพาะปลูกได้เป็น

อย่างดีและเป็นพืชที่ไม่ต้องการการดูแลมากนัก ส่วนจึงถือเป็นพืชพาณิชย์ที่ส่วนมากเพาะปลูกกัน เฉพาะชาวขมุที่มีฐานะดี นอกจากนี้ก็ยังมีปลูกพืชยืนต้น เช่น ลำไยและส้มโอ เช่นกัน ซึ่งส้มโอ ถือเป็นไม้ผลที่นิยมเพาะปลูกในกลุ่มชาวขมุที่มีฐานะแต่ก็ไม่ได้มีจำนวนมากนัก เนื่องจากการปลูก มีต้นทุนสูงและมีความต้องการบำรุงรักษาที่เข้มข้น

ตารางที่ 3.3 แสดงรายได้เฉลี่ยจากการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรของชาวขมุหมู่บ้านริมของ

ประเภท ครัวเรือน	ผลผลิตทางการเกษตร/รับจ้าง							
	ลำไย	ข้าวไร่	ข้าวดำ	ข้าวโพด	ขิง	ส้มโอ	ผักสวนครัว	รับจ้าง ⁹
ยากจน (32) ¹¹ 4-5 ไร่	-	-	-	10,780 (32)	-	-	-	9,600 (30)
ปานกลาง (42) 10-11 ไร่	-	-	-	26,303 (40)	4,000 (1)	2,500 (2)	1,500 (3)	8,500 (32)
ฐานะดี (11) 15 ไร่ขึ้นไป	4,000 (3)	6,000 (3)	4,000 (5)	37,556 (11)	8,300 (5)	12,000 (4)	8,400 (2)	5,000 (3)

ที่มา: จากการสำรวจชุมชนบ้านริมของ พ.ศ.2552

สำหรับรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรของชาวขมุหมู่บ้านริมของนั้น พบว่าครัวเรือนยากจนมีรายได้เฉลี่ยในการจำหน่ายข้าวโพด 10,780 บาทต่อปี และมีรายได้จากการรับจ้าง 9,600 บาทต่อปี ครัวเรือนที่มีฐานะปานกลาง มีรายได้จากการจำหน่ายข้าวโพดเฉลี่ย 26,303 บาทต่อปี มีรายได้จากการรับจ้าง 8,500 บาทต่อปี จำหน่ายขิง 4,000 บาท ต่อปี ส้มโอ 2,500 บาทต่อปี และผักสวนครัว 1,500 บาทต่อปี ครัวเรือนที่มีฐานะดี มีรายได้เฉลี่ยในการจำหน่ายข้าวโพด 37,556 บาทต่อปี ส้มโอ 12,000 บาทต่อปี ผักสวนครัว 8,400 บาทต่อปี ขิง 8,300 บาทต่อปี ข้าวไร่ 6,000 บาทต่อปี รับจ้าง 5,000 บาทต่อปี ข้าวดำ 4,000 บาทต่อปีและ ลำไย 4,000 บาทต่อปี

⁹ การจำแนกประเภทของครัวเรือนพิจารณาจาก รายได้ และการถือครองที่ดินซึ่งครอบครัวยากจนถือครองที่ดินเฉลี่ย 4.3 ไร่ต่อครัวเรือน โดยมีครัวเรือนที่ไร่ที่คืน 7 ครัวเรือน ครัวเรือนปานกลางถือครองที่ดินเฉลี่ย 10.5 ไร่ ต่อครัวเรือน และครัวเรือนที่มีฐานะถือครองที่ดินเฉลี่ย 15 ไร่

¹⁰ การรับจ้างในที่นี้หมายถึง การออกไปรับจ้างทั้งในและนอกหมู่บ้าน และการรับจ้างทั้งในและนอกภาคการเกษตรของชาวขมุในหมู่บ้านริมของ

¹¹ ตัวเลขในวงเล็บ คือ จำนวนครัวเรือนที่ทำการผลิตพืชพาณิชย์ต่างจากการขายโดยที่ยังไม่ได้หักต้นทุนในการผลิต

จากตารางที่ 3.3 จะเห็นว่าครัวเรือนที่มีฐานะดีและฐานะปานกลางจะมีรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรสูงกว่าครัวเรือนที่มีฐานะยากจน เนื่องจากครัวเรือนที่ยากจนมีข้อจำกัดในการเข้าถึงทุน โดยเฉพาะในเรื่องของขนาดในการถือครองที่ดินที่น้อยกว่าจึงทำให้ไม่สามารถปลูกพืชได้มากนักเท่ากับครัวเรือนที่มีฐานะดีและปานกลาง แต่ในขณะเดียวกันก็พบว่าครัวเรือนที่มีฐานะยากจนมีรายได้จากการรับจ้างมากกว่าครัวเรือนที่มีฐานะดีและปานกลางเพราะครัวเรือนที่มีฐานะยากจนมีทางเลือกในการประกอบอาชีพที่น้อยกว่าจึงต้องทำการปรับตัว โดยการหาอาชีพเสริมให้กับตนเอง โดยเฉพาะการออกไปเป็นแรงงานรับจ้างเพื่อเลี้ยงปากท้องของสมาชิกในครอบครัวของตน ประกอบกับครัวเรือนที่มีฐานะดีและปานกลางก็ไม่มีเวลาเหลือพอที่จะออกไปรับจ้างเพราะต้องรับผิดชอบงานในเรือนสวนและไร่ของตนเอง

ตารางที่ 3.4 แสดงต้นทุนการผลิตพืชพาณิชย์โดยเฉลี่ยของครัวเรือนชาวชนบทบ้านริมของ

ประเภทครัวเรือน	ประเภทของต้นทุนการผลิต				
	สารเคมีในการเกษตร ¹²	ปุ๋ย	เมล็ดพันธุ์ข้าวโพด	ค่าซ่อมอุปกรณ์	ค่าแรง/ค่าเช่าที่ ¹³
ยากจน (32) 4-5 ไร่	1,100	1,200	1,100	250	560
ปานกลาง (42) 10-11 ไร่	2,900	3,600	1,750	400	1,460
ฐานะดี (11) 15ไร่ขึ้นไป	4,700	5,000	2,550	600	2,000

ที่มา: จากการสำรวจชุมชนบ้านริมของ ระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงกรกฎาคม พ.ศ.2552

ส่วนต้นทุนการผลิตพืชพาณิชย์โดยเฉลี่ยของครัวเรือนชาวชนบทบ้านริมของนั้น พบว่าครัวเรือนฐานะยากจน ครัวเรือนที่มีฐานะปานกลาง และครัวเรือนที่มีฐานะดี มีค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่ในการซื้อปุ๋ยเพื่อใช้ในการบำรุงพืช รองลงมาคือ สารเคมีที่ใช้ในการเกษตรตามลำดับ เมื่อนำมาเปรียบเทียบกันจะพบว่าค่าใช้จ่ายในต้นทุนการผลิตของครัวเรือนทั้ง 3 ประเภทมีการแปรผันไปตามการถือครองที่ดินและรายรับที่ได้จากการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งจะเห็นว่าครัวเรือนที่มี

¹² สารเคมีในการเกษตร ในที่นี้หมายถึง สารเคมีที่ใช้กำจัดศัตรูพืช และวัชพืช

¹³ ครัวเรือนยากจนเช่าที่ดิน ในการผลิต 10 ครัวเรือน ครัวเรือนปานกลางจำนวน 4 ครัวเรือน และครัวเรือนมีฐานะดี 1 ครัวเรือน

ฐานะคมีต้นทุนในการผลิตที่สูงแต่ในครัวเรือนประเภทดังกล่าวก็สามารถรับรายได้จากการลงทุนในปริมาณมากเช่นกัน

เมื่อพิจารณาตารางที่ 3.3 และตาราง 3.4 ร่วมกันก็พบว่า การที่ชาวมุสามารถเข้าถึงแหล่งทุนในการผลิต โดยเฉพาะที่ดินสำหรับเพาะปลูก และเงินทุนได้คั้นนั้น ถือได้ว่ามีส่วนสำคัญต่อการได้มาซึ่งผลผลิตและค่าตอบแทนที่มากกว่า ดังจะเห็นได้จากกลุ่มของชาวมุที่มีฐานะปานกลางและฐานะดี ซึ่งพวกเขามีที่ดินจำนวนมากและมีเงินทุนสำหรับนำไปซื้อเมล็ดพันธุ์ ยากำจัดวัชพืช ค่าแรง ค่าเช่าที่ดิน ได้มากกว่า รวมถึงมีส่วนทำให้พวกเขามีผลผลิตออกไปจำหน่ายยังตลาดมากกว่าชาวมุที่มีฐานะยากจนซึ่งมีโอกาสเข้าถึงแหล่งทุนและเงินทุนที่จำกัด อีกทั้งยังจะพบว่าพืชพาณิชย์ที่สามารถสร้างรายได้ให้ชาวมุได้อย่างมาก คือ ข้าวโพด ซึ่งรองลงมา คือ ส้มโอและขิง

อย่างไรก็ตาม นอกจากรายได้การผลิตเชิงพาณิชย์แล้วชาวมุริมของก็ยังคงได้ออกไปประกอบอาชีพรับจ้างจากซึ่งอาชีพรับจ้างในที่นี้มิได้หมายถึงเพียงแค่การรับจ้างในภาคการเกษตรเท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงกลุ่มชาวมุที่ออกไปรับจ้างหรือทำงานนอกหมู่บ้านด้วยเช่นเดียวกันซึ่งส่วนใหญ่แล้วชาวมุที่มีฐานะยากจนจะออกไปทำเพื่อนำเงินเข้าใช้จ่ายอีกทางหนึ่ง แต่อย่างไรก็ตามเมื่อนำเงินค่าจ้างมารวมกับรายได้จากการขายผลผลิตพืชพาณิชย์แล้วชาวมุที่สามารถเข้าถึงแหล่งทุน ทั้งที่ดินและเงินทุน ก็ยังคงมีรายได้ที่มากกว่ากลุ่มชาวมุฐานะยากจน หากแต่การออกไปรับจ้างนั้นก็ถือเป็นอีกหนทางหนึ่งที่กลุ่มชาวมุฐานะยากจนพยายามใช้หารายได้ให้เพิ่มมากขึ้น

ตารางที่ 3.5 แสดงรายจ่ายของครัวเรือนชาวมุในรอบปี

ประเภทครัวเรือน	ค่าใช้จ่าย						
	ข้าว	ค่าอาหาร	เครื่องนุ่งห่ม	ยารักษาโรค	ค่าเดินทาง	ค่าใช้จ่ายด้านการศึกษา	ค่าใช้จ่ายภายในบ้าน
ยากจน	6,400	10,000	800	1,000	1,200	4,000	3,500
ปานกลาง	5,200	1,8950	2,000	1,500	7,300	6,000	6,000
ฐานะดี	3,000	36,500	5,000	2,000	30,500	15,000	20,000

ที่มา: จากการสำรวจชุมชนบ้านริมของ พ.ศ.2552

สำหรับรายจ่ายของครัวเรือนชาวมุขในรอบปีโดยเฉลี่ยนั้นแปรผันไปตามสภาพของฐานะ คือชาวมุขฐานะยากจนมีรายจ่ายเฉลี่ยในค่าใช้จ่ายแต่ละประเภทของครอบครัวน้อยกว่าชาวมุขที่มีฐานะดีและฐานะปานกลาง ซึ่งจากตาราง 3.5 พบว่า รายจ่ายส่วนใหญ่ของประชากรชาวมุขคือ รายจ่ายค่าอาหาร รองลงมาคือ ค่าใช้สอยภายในบ้าน ค่าเดินทาง ค่าใช้จ่ายด้านการศึกษา เครื่องนุ่งห่ม และค่าซื้อข้าวสารในการบริโภค

เมื่อพิจารณาถึงตารางที่ 3.5 ในแต่ละรอบปีนอกจากค่าใช้จ่ายที่พวกเขาเข้าไปใช้ในการผลิตแล้วนั้น ชาวมุขยังต้องมีภาระเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายภายในครัวเรือนด้วยเช่นเดียวกัน ซึ่งจากการสอบถามชาวมุข ส่วนใหญ่จะเสียค่าอาหารวันละ 30-50 บาทต่อวัน โดยเฉพาะในฤดูแล้งซึ่งพวกเขาหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติได้ค่อนข้างยาก ซึ่งต่างไปจากช่วงฤดูฝนที่อาหารจากธรรมชาติจะมีความอุดมสมบูรณ์และสามารถลดค่าใช้จ่ายของครัวเรือนได้ในระดับหนึ่ง แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากตารางจะพบว่า ชาวมุขที่มีฐานะจะมีค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูงกว่าครัวเรือนที่มีฐานะปานกลางและยากจน ยกเว้นค่าซื้อข้าว ทั้งนี้เพราะชาวมุขที่มีฐานะส่วนใหญ่ยังคงผลิตข้าวสำหรับบริโภคได้เพียงพอภายในครัวเรือน และยังคงสามารถแบ่งข้าวที่ผลิตได้ออกมาจำหน่ายได้ส่วนหนึ่ง แต่ในขณะที่ชาวมุขฐานะปานกลางและยากจนนั้นไม่สามารถที่จะนำข้าวที่ผลิตได้ออกมาจำหน่าย เพราะยังคงมีความจำเป็นที่จะต้องซื้อข้าวบริโภคเพิ่มเติม

ตารางที่ 3.6 แสดงหนี้สินเฉลี่ยของครัวเรือนชาวมุขบ้านริมของในรอบปี

ประเภท ครัวเรือน	แหล่งเงินกู้		
	ภาครัฐ	กองทุนหมู่บ้าน	เอกชน
ยากจน	23,333	13,707	1,391
ปานกลาง	42,500	14,500	3,000
ฐานะดี	56,600	16,000	13,000

ที่มา: จากการสำรวจชุมชนบ้านริมของ พ.ศ.2552

นอกจากนี้ชาวมุขยังคงมีรายจ่ายส่วนตัวของแต่ละครอบครัวที่นอกเหนือจากรายจ่ายทั่วไปในตารางที่ 3.6 โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รายจ่ายจากการผ่อนรถจักรยานยนต์ ซึ่งมีทั้งแบบซื้อมือสองและซื้อใหม่ในราคาตั้งแต่ 15,000-40,000 กว่าบาท ซึ่งในปัจจุบันในหมู่บ้านริมของมีรถจักรยานยนต์ทั้งสิ้น 27 คัน ส่วนรถยนต์ในปัจจุบันจากแต่เดิมที่มีอยู่จำนวน 5 คันภายในหมู่บ้านปัจจุบันได้มีชาวมุขได้ซื้อเงินผ่อนเพิ่มเติมอีก 2 คัน ในราคา 500,000-600,000 บาท และในช่วงหลังปีพ.ศ.2500 ชาวมุขริมของนิยมที่จะปรับปรุงสร้างบ้านแบบสมัยใหม่เหมือนเช่นคนเมืองจำนวนมากขึ้น โดยหลังคามุงกระเบื้อง ฝาบ้านทำด้วยไม้เนื้อแข็ง หรือก่อด้วยปูน ซึ่งหากเป็นชาวมุขที่มีฐานะก็

จะสร้างบ้านยกสูง ซึ่งชาวขมุบางคนกล่าวว่ามีค่าใช้จ่ายสูงถึง 100,000 บาท นอกจากนี้ก็ยังมีคำสั่งอำนวยความสะดวกอย่างอื่น เช่น โทรศัพท์ วิทยุ โทรศัพท์และคอมพิวเตอร์โทรศัพท์

ส่วนหนี้สินของชาวขมุหมู่บ้านริมของนั้น ส่วนใหญ่กู้จากธนาคารเพื่อการเกษตร (ธกส.) เพื่อใช้ในการลงทุนในการปลูกพืช รวมไปถึงนำไปใช้จ่ายในการดำเนินชีวิตประจำวัน รองลงมาคือหนี้สินจากกองทุนหมู่บ้านและเอกชนตามลำดับ และจะสังเกตก็พบว่ากลุ่มครัวเรือนร่ำรวยส่วนใหญ่มีหนี้สินมากกว่ากลุ่มอื่น

ทั้งนี้ในปัจจุบันชาวขมุหมู่บ้านริมของนิยมปลูกพืชพาณิชย์มากขึ้น และเป็นการปลูกที่เข้มข้นด้วยเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ชาวขมุจึงต้องเพิ่มต้นทุนในการซื้อ ปุ๋ย สารเคมีในการเกษตรเพิ่มขึ้น ตลอดจนจนถึงการซื้อเครื่องมือที่ใช้ในการเกษตร เช่น เครื่องตัดหญ้า เครื่องมือชนิดอื่นๆ ที่จำเป็นในการปลูกพืชพาณิชย์ชนิดต่างๆ สืบเนื่องมาจากการลงทุนดังกล่าวทำให้ ภาวะหนี้สินของชาวขมุหมู่บ้านริมของเพิ่มสูงขึ้น พร้อมๆกับการลงทุน ประกอบกับการเข้ามาของเครื่องใช้ที่อำนวยความสะดวกสบายและทันสมัยก็กลายเป็นปัจจัยที่สำคัญอีกประการที่ทำให้ระบบการกู้หนี้สินของชาวขมุมีเพิ่มมากขึ้นด้วยเช่นเดียวกัน

3.4 สรุป

จากเรื่องราวข้างต้น ได้สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนวิถีชีวิต ระบบการผลิตภายในครัวเรือน ภายในสังคมของกลุ่มชาวขมุหมู่บ้านริมของ จากฉากชีวิตของดาอิน (นามสมมติ) ที่แสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านริมของ การอพยพโยกย้ายของกลุ่มชาวขมุและการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ตลอดจนถึงวิถีการผลิตของชาวขมุ กลายเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างด้านการเมืองการปกครอง ที่เกิดขึ้นทั้งจากภายในและภายนอกประเทศไทย นอกจากนี้กระบวนการพัฒนาที่ก่อตัวจากการพัฒนาด้านทุนที่เน้นผลผลิตจำนวนมาก เพื่อให้เกิดผลตอบแทนที่สูงเช่นเดียวกัน การพัฒนากระแสหลักที่เน้นเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจการค้า ส่งผลทำให้ระบบการผลิตแบบยังชีพดั้งเดิมของชาวขมุที่มีช่วงเวลาของการดำเนินชีวิตที่เชื่องช้า ผูกคติดกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่ผูกโยงระบบความเชื่อและวิถีการดำเนินชีวิตไว้ด้วยกัน คลายความแน่นอนหนาลงไป ในขณะที่เดียวกันความต้องการทางการผลิตที่เดิมพันด้วยความมั่นคงในชีวิตเพิ่มมากขึ้น พร้อมทั้งความต้องการมีหน้ามีตาในหมู่บ้านและความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจก็ตามมาด้วยเช่นเดียวกัน

ทั้งนี้จะเห็นว่าผู้คนที่อยู่ได้ร่วมเงาของการพัฒนาที่ค้อยสิทธิ์เช่นชาวขมุหมู่บ้านริมของ พวกเขาไม่ได้ยอมจำนนต่อการเปลี่ยนแปลงจากสังคม และ โครงสร้างการพัฒนาภายนอกชุมชนแต่

พวกเขา กลับพยายามที่จะผลักดันตนเองให้ใช้ชีวิตอยู่ในโลกที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างไม่ลำบากนัก และปฏิเสธการเป็นหมู่บ้านที่อยู่อย่างโดดเดี่ยวโดยที่ไม่มีปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอก โดยการรับเอาความทันสมัย ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ วิธีชีวิตที่กลืนกลายความเป็นชุมชนแบบดั้งเดิม ศาสนาความเชื่อต่างๆ ที่กลุ่มชาวขมุอำเภอแจ้ห่ม ล้วนไม่ได้เกิดจากความไม่คิดใคร่ครวญ แต่การรับเอาสิ่งต่างๆ จากโลกภายนอกล้วนมีผลโดยตรงต่อการสร้างความมั่นคงของกลุ่ม ครอบครัว ชุมชน เนื่องจากการยอมรับการพัฒนาในด้านต่างๆ มีผลต่อการดำเนินชีวิตของกลุ่มชาวขมุโดยตรง

แต่อย่างไรก็ตามชีวิตของชาวขมุบ้านริมของ จึงเป็นเสมือนส่วนเล็วหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงคนที่ตกอยู่สถานะของการเป็นกลุ่มคนที่บังเอิญตั้งถิ่นฐานอยู่บนชายขอบของประเทศไทย และต้องกลายเป็นกลุ่มคนที่ตกขอบของการพัฒนาที่ความเจริญและความทัดเทียมเข้าไปไม่ถึง แต่ที่สำคัญคือ การต่อสู้ของพวกกลุ่มชาวขมุที่ไม่ยอมจำนนต่อภาวะการณ์เป็นชายขอบดังกล่าวจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจยิ่ง